

DIE PORTRET VAN PRESIDENT KRUGER IN DIE KONINKLIKE PALEIS HET LOO

deur C. de Jong

Die statige Koninklike Paleis "Het Loo" (dit beteken "die woud") by Apeldoorn is sedert 1983 'n nasionale museum. By my besoek aan die Paleis - gebou vir Stadhouer Willem III (1672-1702) - in Augustus 1985 het ek in die mooi werkkamer van wyle Koningin Wilhelmina 'n groot geskilderde portret van president Paul Kruger gesien. Wilhelmina was die laaste vors uit die Huis van Oranje-Nassau wat dié paleis gedurende haar lang regering (1898-1948) en na haar troonsafstand in 1948 tot haar oorlye in 1962 bewoon het. Kruger se portret in haar werkkamer is geen toeval nie. Dit is bekend dat sy die regeeringsbesluit om president Kruger uit Suid-Afrika op die oorlogskip 'Gelderland' in Oktober 1900 na Europa te vervoer heelhartig onderteken het en dat sy hom ontvang en as banneling gasvryheid in Nederland aangebied het.

Tydens haar laaste lewensjare met toenemende vereensaming en bespieëling oor die verlede het sy meer dikwels as voorheen aan Suid-Afrika en Kruger gedink. Die Afrikanervolk en Nederlanders in Suid-Afrika het altyd haar belangstelling getrek. Soos Kruger het ook sy die droefnis van die ballingskap ondervind, toe sy in Mei 1940 voor die Duitse veroveraars na Brittanje moes vlug. Sy het toe die voorbeeld van Oranjes voor haar gevolg, soos Prins Willem I en Stadhouer Willem V, wat ook uitgewyk het, "soos Dawid eens moes vlug vir Saul die tiran", sê die Nederlandse Volkslied "Wilhelmus van Nassau" wat Prins Willem I as vryheidsheld besing.

Daarom het Koningin Wilhelmina - toe volgens haar wil "Prinses" genoem - in haar laaste lewensjaar 1962 'n opdrag aan die kunsskilder Machiel Brandenburg in Kaapstad om 'n portret van Kruger te skilder gegee. Brandenburg was 'n ou bekende van haar, gebore te Rotterdam in 1917, skilder te Hilversum, beslis in sy afwysing van die Duitse besetting in 1940-45 en mede daardeur sedert 1946 bevriend met Wilhelmina. Sy was mos sedert haar jeug 'n geesdriftige amateurskilderes. Sy het verskeie skilderye by hom bestel, ook ná sy emigrasie na Suid-Afrika in 1953. Hy het hom in Kaapstad gevestig en daar vyf skilderye met Suid-Afrikaanse onderwerpe vir haar vervaardig. Die laaste daarvan was Kruger se portret. Dit het 'n paar dae voor haar dood in "Het Loo" aangekom. Sy was toe sterwende en het dit nie gesien nie, maar haar wens dat dit 'n plek in haar werkkamer sou kry, is vervul.

Die bygaande foto van haar werkkamer toon links die skildery met Kruger en regs op die skoorsteenmantel 'n klein beeld van 'n edelman in 16de-eeuse kleding. Die Koninklike Huisargief in Den Haag het my vermoede dat dit Gaspard de Coligny voorstel, bevestig. Hy was die Hugenote se groot leier en is in die Bartholomeüs nag op 24 Augustus 1572 in Parys vermoor. Ook 'n afbeelding van De Coligny is hier geheel vanpas, want sy dogter Louise was die laaste gemalin van Prins Willem I en stammoeder van die Huis van Oranje-Nassau.¹

Brandenburg se skildery van Kruger toon die President met die Bybel in sy hande, vermoedelik in ballingskap as 'n tragiese figuur wat weemoedig voor

Geskilderde portret van President Kruger in ballingskap,
deur Machiel Brandenburg te Kaapstad gemaak, tans in Koningin Wilhelmina
se werkkamer in die paleis "Het Loo"
Met dank aan die Koninklijk Huisarchief, Den Haag

hom uit staar. Die duim van sy linkerhand ontbreek: Kruger het deur 'n ongeval tydens 'n jagtog 'n deel van dié duim verloor. Teleurstelling en droefnis was ook die deel van Koningin Wilhelmina in haar laaste lewensjare. Sy het toe besef dat die ou partytwiste onder haar volk ná Wêreldoorlog II die eendrag onder die Duitse besetting verdring het en dat die republiek Indonesië die plek van die uitgestrekte Nederlandse ryk in Oos-Indië sou inneem.

In die indrukwekkende paleis van die Oranjehuis “Het Loo” het Suid-Afrika in Kruger se portret 'n waardige aandenking gekry.

1. Kyk C. de Jong, “Stammoeder van die Oranje-Nassaus: Louise de Coligny”, in *Die Voorligter*, maandblad van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, jaargang 43 no. 8, Pretoria, Julie 1980, p. 10, 11 en 21.

Die werkkamer van Koningin Wilhelmina in die Rijksmuseum Paleis “Het Loo” by Apeldoorn, Nederland. Aan die muur links hang die portretskildery van President S.J.P. Kruger wat deur Machiel Brandenburg geskilder is. Op die skoorsteenmantel staan 'n replika van die beeld van Gaspard de Coligny, Hugenoteleier, voor die Protestantse kerk in Parys, wat deur Gustave Crauk vervaardig is. Links van die skoorsteenmantel hang 'n portret van stadhouer Willem III, regs - op die foto onsigbaar - staan 'n borsbeeld van Prins Willem I. Wilhelmina was omring deur die roemryke voorgeslag.

Met dank aan die Rijksmuseum “Het Loo”
Foto: Pim Westerweel, Bussum

HERINNERINGE AAN DIE NZASM IN EN OM PRETORIA (4) GERRIT ADRIAAN ARNOLD MIDDELBERG

deur C. de Jong

Hy was die besturende direkteur van die Nederlandsche Zuid-Afrikaanse Spoorweg-Maatschappij (korrek afgekort NZASM, minder juis ZASM) in 1890-1899 en in Pretoria gevestig. Die Stadsraad van Pretoria het die naam Bergstraat in Sunnyside verander in Middelbergstraat na 'n aanbeveling deur die Stadsraad se straatnamekomitee op 7 Junie 1967 volgens die voorstel van wyle Dr. Willem Punt. Die bedoeling is om sy naam in gedagte te hou. Die herdenking van die NZASM se stigting in 1887 sal 'n gepaste aanleiding verskaf om 'n herinneringsplaat van brons met Middelberg se portret te plaas op die Staatsdepartementsgebou aan die Paul Krugerstraat, waar sy huis gestaan het, tegelyk met die ont-hulling van 'n gedenkplaat vir die NZASM wat op die gebou van die Suid-Afrikaanse spoorweë langsaaan op die plek van die NZASM-gebou aangebring kan word.

G.A.A. Middelberg is gebore te Boskoop op 21 Junie 1846 en oorlede te Loenersloot op 6 Maart 1916; dit is twee dorpe in Nederland. Hy was nie slegs 'n uitstekende spoorwegingenieur en -bestuurder nie, maar ook 'n diplomaat en kultuurminnaar met intense belangstelling vir die Natuur, beeldende kunste, musiek, letterkunde en geskiedenis. Hy was daardeur besonder geskik vir die moeilike taak van bestuurder van die NZASM in moeilike tye. Hy het veel bygedra tot die stempel wat die NZASM kragtig op Transvaal gedruk het.

Hy is as ingenieur opgelei in Switserland en Duitsland en het ervaring opgedoen in Duitsland, Nederland, België en Brittanje. Hy het daardeur verskeie volke en tale goed geken. Sy eggenote was 'n Duitse dame wat veel sosiale werk verrig het en groot ontvangste in Pretoria gehou het. In 1890 is hy benoem as mede-besturende-direkteur van die NZASM en as leier van die maatskappy in Suid-Afrika. Onder sy leiding het die spoorwegnet in Transvaal tot stand gekom, uitgesonderd die lyn van Pretoria na Pietersburg wat die NZASM graag aan 'n Britse maatskappy oorgelaat het.

In die stormagtige jare 1890-99 het hy diplomatiek bekwaam gemanoeuvreer en saamgewerk met die spoorweë van die ander state in Suid-Afrika. Met sommige van die leiers daarvan was hy besonder bevriend. Hy het Kruger se bewind kragtig gesteun. In Januarie 1899 het hy en sy vrou na Nederland teruggekeer. Hy het NZASM-direkteur en -adviseur gebly en gehelp met die likwidasie van dié maatskappy wat in 1908 voltooi is. Hy het Suid-Afrika weer besoek, in 1904 kort as begeleier van die liggaam van Kruger na sy laaste rusplaas, in 1909 uitvoerig ten behoeve van die samewerking tussen Nederland en die pas gestigte Unie van Zuid-Afrika.

Sy jongste seun Leopold Ronald het in Suid-Afrika gebly en sy nageslag is nou in Suid-Afrika, onder meer Pretoria, gevestig.

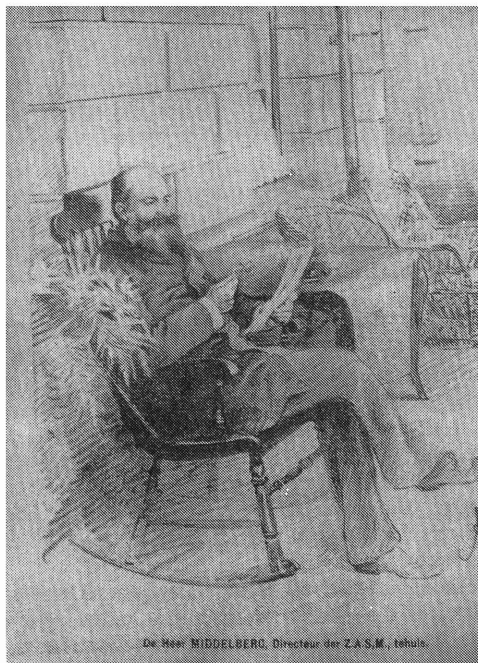
Gerrit Middelberg se private briewe

Ons leer hom intiem ken uit sy talryke briewe wat hy uit Pretoria na sy familie in Nederland gestuur het en waarin hy 'n deel van sy hart uitstort - nie sy hele hart nie, vermoed ek - en uitvoerig bespieël. Ons is professor F.J. du Toit Spies, oudbestuurslid van ons Genootskap en die voorgaande redakteur van *Pretoriana*, dankbaar vir sy publikasie van Middelberg se briewe uit 1896-99 in die *Hertzog-Annale* van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns (tweede jaargang, eerste aflewering, Pretoria, Junie 1953, p.25-188). Onder meer die annotasie moet hom veel tyd en moeite gekos het. Die oorspronklike briewe was in die besit van Mnr. L.R. Middelberg, die jongste seun. Hy en sy vrou het met die uitgawe gehelp.¹

Die briewe gee insig in die karakter van Middelberg en sy huisgenote, en die lewe van 'n deftige Nederlandse gesin te Pretoria in 1890-99. Hulle gee somtyds 'n blik agter die skerms van die hoë politiek. Die leser sien Middelberg as spoorwegbestuurder, gesinsvader, gasheer op tal van musiekaande en ontvangste in sy gasvrye, druk besogte huis, as wysgeer en as een van die idealistiese Nederlanders wat die Afrikaners beskou het as jonger lede van die Dietse stam. Volgens hulle was die Afrikaners nog nie bederf deur die Westerse, stedelike, materialistiese gees nie. G.A.A. Middelberg, W.J. Leyds, N. Mansvelt, H.J. Coster en ander vooraanstaande Nederlanders in Transvaal wou die Afrikaners met Nederlandse bystand ontwikkel tot selfstandige, kragtige nasie en behoed teen dreigende verbrissing. Middelberg het die Britse volk en sy beskawing geken en gewaardeer, maar die Britse imperialisme kragtig afgewys.

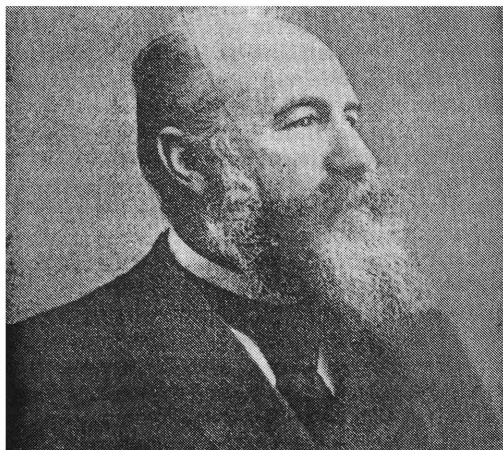
Hy het vriend en teenstander beïndruk met sy bekwaamheid, takt en gelykmoedigheid jeens die fel kritiek op die NZASM, waarom hy "koue Gerrit" genoem is. Hy deel in die fin-de-siècle-stemming (die einde van die 19de eeu se gees, noem hy dit op p. 150). Dit is die somber stemming onder Westerse intellektuele en kunstenaars teen die einde van dié eeu wat die materialistiese, kapitalistiese, sosialistiese en imperialistiese gees van hul tyd afkeur. Hy stel die opgewekte gesins- en vermaaksluwe van sy gesin en hul welstand teenoor die toenemende nood en spanning in die wêreld daarbuite met sy runderpes, droogtes, ekonomiese depressie en ná die mislukte Jameson-inval ook die steeds groeiende spanning tussen die Britse wêreldryk en die klein, swak Boererepublieke wat bedreig is. Hy sien met beklemming die oorlog van jaar tot jaar nader en Leyds deel sy mening in vertroulike gesprekke. Die gees van sy briewe herinner my daarom lewendig aan die nadering van Wêreldoorlog II as 'n onafwendbare ramp en aan die huidige gespanne toestand in Suid-Afrika. Talle uitlatings in Middelberg se briewe is van toepassing op die hede in Suid-Afrika en sommige van hulle is nou nog aktuêler as destyds, byvoorbeeld oor die uitgebreide veldtog van propaganda en staatkundige druk op die Boererepublieke.

Hy besef duidelik die verskille tussen Afrikaners en Nederlandse inmigrante wat vreemd vir mekaar is en tog moet saamwerk in die Afrikaners se belang, die aanleiding tot die "Hollanderhaat" (wat m.i. dikwels oordryf word) jeens die Nederlanders as bevoorregte minderheid in die republieke en die

De Heer MIDDELBERG, Directeur der Z.A.S.M., tehuis.

Tekening van G.A.A. Middelberg deur Anton van Wouw, vermoedelik gepubliseer in die besondere uitgawe van *De Volksstem* ter geleentheid van die opening van die spoorlyn van Delagoabaai na Pretoria in 1895
Foto: T.E. Andrews

G. A. A. Middelberg.

vermindering van die Nederlanders se invloed wat hy as onvermydelik beskou.

In sy briewe uit hy hom meestal openhartig, maar ek vermoed tog dat hy sommige van sy menings verswyg of temper. Die leser moet begryp dat hy geskryf het aan sy familie en vriende in die ver Nederland wat min van Suid-Afrika geweet het. Hy mog daarom nie te somber oor die toestand in Transvaal skryf nie.

Hier volg 'n paar van die deur my vermoede verswygings. Hy betuig herhaaldelik sy simpatie jeens die Boere as onbedorwe, godsdienstige, veerkragtige en krygshaftige jong nasie en hy vereer Kruger. Maar as gebore Europeër moes hy dikwels netsoos Leyds kritiek jeens hulle voel. Hy uit dié kritiek selde en bedek. Hy wys wel 'n paar maal op die geestelike afstand tussen Afrikaners en Nederlanders, veral die stedelike, ongodsdienstige, linkse Nederlanders uit die lae volk onder die NZASM-personeel. Hy kritiseer af en toe mildelik Kruger as "die ou dwingeland".

Ook duik die vraag op of Middelberg opreg geglo het dat die Boererepublieke 'n oorlog met die Britse wêreldryk sou kon wen. Netsoos Leyds was hy Europeër met wye blik en internasionale ervaring. Miskien het hy en Leyds in hul diepste hart ernstig getwyfel, maar die twyfel weggesteek en gehoop op 'n wonder wat die republieke sou red. Maar sulke wonders vind in die wêreldgeskiedenis selde plaas en dit het in Suid-Afrika uitgebly.

Tenslotte: Hy skryf in sy uitvoerige bespieëlings meermale oor sy inwendige gemoedsrus en uitwendige kalmte temidde van die talryke moeilikhede vir die NZASM en die regering. Maar dit was onvermydelik dat die druk op hom steeds swaarder weeg en in sy laaste briewe kla hy dat hy moeg voel en Suid-Afrika sal verlaat met as ideaal 'n teruggetrokke lewe met Thomas à Kempis se werk.² Tog bevat sy laaste briewe duidelike aanwysings dat hy spoedige terugkeer na Transvaal in 'n ander amp oorweeg. Ek vind dit moontlik dat hy reeds voor sy vertrek na Nederland gepols is om die amp van minister van finansies in die Zuid-Afrikaansche Republiek te aanvaar. Prof. du T. Spies skryf dat dié pos hom 'n paar maande later aangebied is en dat hy dit waarskynlik sou aanvaar het as die oorlog nie uitbreek sou het nie.

Ek hoop dat Middelberg se nageslag sy briewe goed sal bewaar en hulle aan die Staatsargief in Pretoria sal skenk.

Verwysings

1. Prof. F.J. du Toit Spies het 'n kort lewensbeskrywing van G.A.A. Middelberg gevoeg by sy uitgawe van Middelberg se briewe in die *Hertzog-Annale* van Julie 1953, p. 27-33. Voorts het artikels oor Middelberg verskyn in die *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*, deel 2, Kaapstad-Pretoria 1972, p.484-485, van F.J. du Toit Spies, en in die *Standard Encyclopaedia of Southern Africa*, deel 7, Kaapstad 1972, p.389-390, van J. Ploeger.
2. Thomas à Kempis, dit is Thomas van Kempen (sy geboortedorp by Düssel-dorf in die Duitse Rymland), het geleef van 1380 tot 1471. Hy was 'n baie vroom Augustynse monnik en het hom aangesluit by die godsdienstige gemeenskap die "Broeders des gemeenen levens" te Deventer in Nederland. Hy het hom teruggetrek na die naburige klooster Windesheim en godsdienstige lektuur gepubliseer. Sy bekendste werk heet *Die navolging van Christus*.

GEDENKTEKENS VIR MINDER BEKENDE PERSONE

IN EN OM PRETORIA (3)

WILLEM JOHANNES LEYDS

deur C. de Jong

Dr. Willem Johannes Leyds is gebore op Java in 1859, as seun van 'n hoof-onderwyser, het in Amsterdam in die regte gestudeer en het op die leeftyd van 25 jaar Staatsprokureur van die Zuid-Afrikaansche Republiek, (ZAR) geword, in 1889 Staatsekretaris van die ZAR - dit was eerste minister en minister van binne- en buitelandse sake - en in 1898-1902 gesant van die ZAR in Europa. Na 1902 het hy as amptelose pleitbesorger en historikus van die Afrikanerdom in Nederland gewoon. Hy is tydens die Duitse inval in 1940 oorlede.

Hy was ná president Kruger die belangrikste politikus in Transvaal; "Kruger se regterhand". In Pretoria en Johannesburg en 'n paar Nederlandse stede is strate na hom genoem. 'n Naamlose, dus onbekende borsbeeld van hom staan sedert 1936 in die Merensky-biblioteek van die Universiteit van Pretoria en Leydsdorp in 'n uithoek van Transvaal dra sy naam, maar het binne enkele jare tot spookdorp verval. Dis al.¹

Eers in 1985 het 'n volledige, volwaardige lewensbeskrywing van hom verskyn, geskryf deur Dr. Lynette Estelle van Niekerk van die Universiteit van Suid-Afrika. Op 17 Oktober 1985 is 'n byeenkoms in die vergadersaal van die Ou Raadsaal te Pretoria aan die verskyning van hierdie werk gewy. Mnr. Raubenheimer, besturende direkteur van die uitgewery J.L. van Schaik, het die genodigdes verwelkom. Hulle was ongeveer 40, onder wie die Nederlandse ambassadeur H.C.G. Carsten, die Eerste ambassadesekretaris G.J.C. Schulten en die Eerste ambassadesekretaris J. van der Velden. Mnr. Jan van Schaik, afgetrede vennoot van J.L. van Schaik, het die eerste eksemplaar van die boek *Kruger se regterhand, Biografie van Dr. W.J. Leyds*, oorhandig aan die administrateur van Transvaal, Dr. W. Cruywagen. Dr. L.E. van Niekerk het vertel oor haar werk vir haar proefskrif "Dr. W.J. Leyds as gesant van die Zuid-Afrikaansche Republiek" (*Suid-Afrikaanse Argiefjaarboek 1984*) en vir die volledige biografie in die Leyds-argief in die Uniegebou, in Nederland en Brittanje en die gasvrye huis van Leyds se kleinseun en naamgenoot te Laren by Amsterdam, waar talryke briewe van Leyds haar oor sy gesinslewe en intieme gedagtes ingelig het.

'n Hoogtepunt van die byeenkoms was die luister na 'n geluidsband wat gemaak is van 'n ou grammofoonplaat waarop Leyds in 1939 oor die SAUK die Afrikaners kort toegespreek het. Die aanwesiges het sy stem gehoor op dieselfde plek waar Leyds in 1889-1898 dikwels gepraat het. In 1939 was sy stem nog opvallend kragtig en welluidend.

Die verskyning van die Leydsbiografie het lank uitgebly. Die verklaring is dat hy by so baie sake in Transvaal betrokke was en in die Leydsargief so baie dokumente nagelaat het, dat sy biograaf besonder uitvoerige argiefwerk

moes verrig, en ook dat hy min populêr by die Afrikaners en nog minder by die Britte was. Vir die Britte was hy die sterkste verteenwoordiger van Kruger se slegte, omkoopbare bewind wat die Uitlanders onderdruk het, vir die Afrikaners was hy die vreemdeling wat ander Hollanders bevoordeel het, en hy was 'n koel, hooghartige Hollander wat nooit Afrikaans wou praat nie. Maar sy onomkoopbaarheid, bekwaamheid en werkkrag is deur vriend en vyand erken.

Hy geld netsoos Dr. N. Mansvelt, superintendant van onderwys van die ZAR, Dr. H.J. Coster, Staatsprokureur, en Ir. G.A.A. Middelberg, besturende direkteur van die NZASM, as een van die Nederlanders met 'n kultuursending in Suid-Afrika. Hulle wou met Nederlandse bystand die Afrikanervolk help om hom te ontwikkel en teen verbrissing behoed - 'n edele maar ver ideaal.

Dr. van Niekerk voldoen in haar werk oor Leyds aan die eise van 'n goeie biografie. Hoewel Leyds 'n leidende aandeel in talle verwickelinge in Transvaal gehad het, bly hy steeds in die middelpunt van die verhaal wat te uitvoerige uitweidings oor al die verwickelinge vermy. Ook het sy groot agting en simpatie vir Leyds, maar sien sy ook sy foute en gebreke. Haar werk is redelik uitvoerig maar bondig en binne die omvang wat 'n goeie lewensbeskrywing nie behoort te oorskry nie. Die nadruklik sielkundige benadering van talle hedendaagse biograwe ontbreek in haar werk.

Nie alle Afrikaners deel haar simpatie vir Leyds nie. Dit blyk uit die bespreking van haar boek deur Fanie Olivier in *Beeld* van 24 November 1985. As joernalis verdedig hy die heilige persvryheid, waaronder 'n joernalis hom nie hoef te bekommer oor die uitwerking van sy geskryf nie. Hy beskuldig Leyds van strewende na breideling van die pers.

J.L. van Schaik het 800 eksemplare van dié werk gedruk met subsidie van die Nedbank-groep, die Van Ewijck-Stigting te Kaapstad en die Zuid-Afrikaanse Stichting Moederland (ZASM) te Amsterdam. Die boek kos R40 plus verkoopbelasting.

Netsoos in die *kytew* van Middelberg (kyk "Herinneringe aan die NZASM in en om Pretoria, 1886-1899") val in Leyds se biografie die ooreenkomste tussen die posisie van die ZAR in 1886-99 en die Republiek Suid-Afrika tans op. Ook Fanie Olivier wys op "die parallele wat 'n mens raaksien tussen die posisie van die Uitlanders destyds in Johannesburg en die stedelike swartmense in die afgelope dekade". Toe en tans is die Afrikanerbewind bedreig deur 'n groot groep wat die algemene stemreg (one man one vote) eis om dié bewind oor te neem en wat oproer maak. Toe en tans word dié groep gesteun deur 'n wêreldmag, toe die Britse Ryk, tans die Verenigde Volke en hul bondgenote in talle lande. Toe en tans word 'n fel persveldtog teen die Afrikanerbewind gevoer en word dié bewind verwytdat hy geen of te laat toegewings aan die opposisie maak. Fanie Olivier verwytdit aan Leyds. Hy sien egter oor die hoof dat Dr. van Niekerk op p.168 Leyds se strewende om met die Uitlanders in 1899 tot 'n vergelyk te kom, vermeld; hy het opsetlik hom op die agtergrond gehou en die besprekings deur J.C. Smuts, die Staatsprokureur, laat voer.

Fitzpatrick het die besprekings verongeluk in opdrag van Milner, die Hoë Kommissaris, wat geen vergelyk wou nie.

Fanie Olivier skryf in sy bespreking: “Dis ’n verhaal vol intriges wat vertel van korrupsie, die manipulasie van die regspraak, perssensuur en beskuldigings omtrent die koerante se onverantwoordelikheid”. Hy beklemtoon aldus die negatiewe kante van die ZAR en verswyg die positiewe. Maar inderdaad wil ek die vraag stel, in hoever die ZAR gefunksioneer het as ’n Wes-Europese staat gebaseer op ’n deeglike Nederlandse wetgewing en bekwame, onomkoopbare politici soos president Kruger, W.J. Leyds en H.J. Coster, en in hoever as ’n Derde-Wêreldland wat my die meeste laat dink aan ’n Latyns-Amerikaanse republiek, soos Mexico onder die outokratiese, ekonomies vooruitstrewende president Porfirio Diaz (1876-1910) met konsessiejag deur buitelandse maatskappye en omkoperie.....

1. Die borsbeeld in die Merensky-biblioteek is gemaak deur Fanie Eloff en daar in 1936 deur J.C. Smuts onthul. Die Universiteit van Pretoria het hom in 1934 ’n eredoktoraat toegeken en die Universiteit van Stellenbosch in 1939, ewe-eens in sy afwesigheid. Leyds het in 1909 twee maande in Suid-Afrika as ’n geëerde gas deurgebring, maar nie teruggekom nie omdat hy die partytwiste tussen die Afrikaners afgekeur het.

Borsbeeld in brons van Dr. W.J. Leyds in die Merenskybiblioteek van die Universiteit van Pretoria
Foto: C. de Jong

“ONDER DIE BAN VAN DIE PRINS”

Daar het onlangs 'n Verslag van die herdenking van Prins Willem I van Oranje se sterfdag 10 Julie 1584 en oorsig van die verskeie geleentheidspublikasies, opgestel deur C. de Jong in opdrag van die Komitee Prins Willem I van Oranje-Nassau-herdenking te Pretoria in 1984, verskyn. Dit is uitgegee deur die Stigting Jan van Riebeeck (Suid-Afrika) te Pretoria in 1985 en tel 80 bladsye plus 6 afbeeldings.

Die Oranjeherdenking het bestaan uit:

- 'n kerkdiens onder leiding van Ds. J. van der Vloed in die Petrakerk van die Nederlandstalige gemeente in die Nederduitse Gereformeerde Kerk op Sondag 8 Julie 1984, waarvan die orde van diens en preek in die verslag gedruk is op p.13-21;
- 'n tentoonstelling oor die Prins in die Intersaal van die Ou Letteregebou van die Universiteit van Pretoria, gebaseer op die Oranjeversameling van H.H.A. van Gybland Oosterhoff in hierdie Universiteit, Julie-Augustus 1984, waarvan die beskrywing oorgeneem is in die verslag op p.22-34;
- vyf lesings met skuifies deur Dr. C. de Jong oor die lewe van die Prins gelewer.

Die tentoonstelling in die Universiteit is gehou in dieselfde gebou waar in 1980 'n uitstalling oor die Oranjehuis gebou is ter herdenking van Koningin Wilhelmina se geboortedag op 31 Augustus 1880. Ook hierdie datum is in Pretoria uitvoerig herdag.

Die verslag van die herdenking in 1984 word gevolg deur 'n oorsig van geleentheidspublikasies oor die Prins wat in Nederland en België gepubliseer is. Dit is artikels, naamlik van prof. Dr. P.J. van Winter met 'n vergelyking tussen die Prins en Paul Kruger, in 1965 gedruk, en van C. de Jong in 1984. Die brosjure besluit met 'n oorsig van geskryfte wat in 1984 in Nederland en België verskyn het. C. de Jong bespreek daarin 12 groot en klein boeke - waarby twee bundels met bydraes van verskillende historici - en drie tentoonstellingskatalogusse. Hy eindig met 'n lys van publikasies in 1984 wat uiteraard nie volledig kan wees nie, en met 'n vertaling van al die 15 strofes van die Nederlandse Volkslied Wilhelmus van Nassouwe in Afrikaans.

Hy wys op die verskillende beskouings van die betekenis van Oranje in die loop van vier eeue, naamlik as (1) geloofsheid, d.w.s. held van die Protestantisme of beperkter nog, van die Calvinisme, (2) nasionale vryheidsheld, m.a.w. Groot- of Klein-Nederlandse nasionalis, hoewel die volksnasionaalisme feitlik eers tydens Napoleon I se bewind ontwaak het, (3) voorloper van volksoewereiniteit of volksregering, en (4) held van godsdienstige verdraagsaamheid. Die beskouings (1) en (2) is tans deur die meeste historici verlaat, (3) en (4) oorheers in die literatuur van 1984 ooreenkomstig die ultrademokratiese, antinasionalistiese, sekulariserende gees van ons tyd wat ná Wêreldoorlog II in Westerse lande, veral in Nederland, toonaangewend geword het.

Volgens C. de Jong is die skerp kritiek op Oranje, tot aan ons tyd op hom geuit as rebel en politikus wat dikwels van godsdiens verander het, tans grotendeels verstom en is die waardering vir hom in Nederland en daarbuite amper eensgesind. Hierdie opvallend eenparige verering van die Prins - voorheen 'n fel omstrede figuur - kom tot uitdrukking in die titel van die brosjure wat lui "Onder die ban van die Prins".

VICTORIA DRUKKERY PRETORIA